

utopijski obrazac humanosti nije nađen u prošlosti, već izven jezici i mogućih osnova ljudske veličine.

I sam deo i izraz jednog ponutog i razgradenog sveta, Livadina pesma kao da bira oblike razorenje strukture. Ako utisak o ovoj homologiji ne varala, čini se da formalne i značajne strukture Livadina pjesništva doista nastoje na »oponjanju« i parodiranju konvencionalnog modela sveta i važećeg modela pjesme. Jarosni naturalizam u motivima i leksici, ekspresivno posuvraćene slike, crno-humorni aforizmi, ritmički i tipografski lomovi stiha (ako stih ovde nije samo optička iluzija stiha) trpežljivo obitavaju u susedstvu nežnog i dečačkog sanjalačkog lirizma, altruističkog gesla i klasično lepe stilizacije. Nešto od tog obilja, i te dvojnosti, preseće nas već na prvoj stranici:

»... i udubljujem se
za moj život
u nešto presudnije
U mesečinu
što curi s krila na krilo noćnih
ptica
kao pivo niz stepenice

U moje
— sinuse — pluća — slezi
nu

I tamo
širi žute lepeze
prastare svetlosti«
(Kapetanija)

Opis Livadine pesničke opitke i tehnike ne bi smeo prevideti britkost njegovih senzacija, ni kolokvijalnu lakoću govora, ni majstorstvo istovremennyh asocijacije po zvuku i značenju, ni inventivnost unutrašnjeg monologa njegovih lirske junaka i antiheroja. Uzmemo li, međutim, da je svojevrstan realizam, ili naturalizam, ključno obeležje Livadine poezije, onda se moramo pitati o prirodi i svrsi tog realizma — da li on »ubija ideal«, što je bio cilj prvobitnom naturalizmu, ili proishodi iz svesti da je u današnjoj kriji uverenja problem upravo obratan: obnoviti ideal? Drugo pitanje bi se ticalo poetske delotvornosti Livadina posupka.

Mada je prvo pitanje složeno, nesumnjivo je da Livadin *Karantin*, kao tip poezije koja »odvajanjem od ogoljene egzistencije postaje mera lažnosti i besmisla sveta« (Adorno), razotkrivanjem dehumanizovanih vidova postojanja upravo nastoji na uspostavljanju (i vaspstavljanju) idealne ljudskosti. I odgovor na drugo pitanje ide u prilog pesnici: *Karantin* je, u kontekstu naše savremene poezije, trenutak autentične i sveže poetske reči čija neprevrela silina, ne dopuštajući definitivnu procenu, neosporno pleni i općinjava.

BLAŽENKA DESPOT:
»PLEDOAJE ZA DOKOLICU«
Mala edicija »Ideja«, Beograd,
1976.

Piše: **Dragan Koković**

Ranije, a i poslednjih godina sve češće nailazimo na studije koje se bave problemom dokolice. U nekim od tih radova dokolica je predstavljena kao pravo na lenjost, neaktivnost, unutrašnji mir, kao prazno vreme oslobođeno od svakog zanimanja i delatnosti. Drugi, opet, smatraju da je dokolica početak svega, prvi princip svake akcije (npr. Aristotel). Po njemu slobodno vreme nije kraj rada, već je rad kraj slobodnog vremena, rad koji treba da bude posvećen umetnosti i nauci, a iznad svega filozofiji. Danas nam to može izgledati čudno, ali oko 350. godine pre naše ere Aristotel je tvrdio da dokolica (schole) nije odmor, a ni kraj rada, već krunisanje slobodnog vremena. Raditi znači nemati, ne raspolažati vremenom, ne gospodariti samim sobom, nemati sreće.

Pošto je dokolica početak svega treba je postaviti iznad rada i njegovog cilja. Istinski čovek, dakle, jeste u dokolici — »krunisanom« slobodnom vremenu. Tada se tek može ostvariti kontemplacija, intelektualna delatnost, duhovni život, filozofija, umetnost.

Međutim, važno pitanje koje se postavlja na početku jeste odnos dokolice i slobodnog vremena. Da li su ti pojmovi sinonimi ili se, pak, razlikuju po osobu i sadržaju?

Ima pokušaja da se slobodno vreme odvoji, kao pojava industrijskog društva, od dokolice koja je hronološki starije od slobodnog vremena, tačnije — stara koliko je stvaralaštvo. Tako Sebastijan de Gracija, govoreći o razlici između slobodnog vremena i dokolice, kaže da svako može imati slobodno vreme, ali ne i dokolicu. Prvo ima realne šanse na ostvarenje, dok malo ljudi može da se ostvari u dokolici, jer nisu svi sposobni za kontemplaciju, a poštarsko društvo je nesposobno da ostvari potrebne okvire ili da im pruži šire vrednosti za realizovanje njihovih potencija u slobodnom vremenu. Nećemo se šire zadržavati na ovim aristokratskim konceptcijama dokolice. Ipak, mišljenja smo da je pojam »slobodno vreme« širi od pojma »vreme dokolice«. Marks je, govoreći o slobodnom vremenu, ukazao da je to »vreme dokolice, ali i vreme koje se koristi i za uzvišenje delatnosti«.

Knjiga *Pledoaje za dokolicu*, sam naslov već govori, zalaže se za dokolicu, a ne za slobodno vreme. Naravno da se sadržaj dokolice kod B. Despot bitno razlikuje od navedenih shvatanja. Pod dokolicom se podrazumeva »ona slobodna stvaralačka bit — „rad“ s onu stranu nužnosti, rad kao prva životna potreba, stvaranje bez podjele rada i bez materijalne nužnosti.« (str. 8). Autor daje objašnjenje zašto pledira za dokolicu, a ne za slobodno vreme, ističući pri tom da se ne bi trebalo protiviti terminu slobodno vreme »kada on od funkcionalnosti ne bi bio izlidan i izgubio stoj bitni smisao: vrijeme

u slobodi i slobodna vremena (podvuk Blaženka Despot). Da pače, vrijeme u slobodi i slobodno vrijeme je ono za čim plediramo (str. 142).

Za slobodno vreme se dalje kaže da je, pre svega, objekt potrošnje raznih industrija razbijenje: gadžeta, televizije, filma, varijeteja, kazališta, tiska, pornografije. Autor zatim analizira te »kulturne industrije«, mašinerije zabave koje i te kako utiču na uobičajivanje ljudskog načina življena. Kako bi rekao Mils: »Pošto je mašinerija proizvodnje uništila rad kao nezavisnu značajnu akciju, ona je mnogim ljudima dala više slobodnog vremena. Ali, sada mašinerija zabave uništava slobodu tog vremena« (R. Mils, *Znanje i moć*, str. 96).

U nastavku Despota navodi misao K. Grenberga da je slobodno vreme istisnuto iz prvog plana i pretvoreno u negativnu, umesto pozitivnu dopunu radu. »Jer, akcenat je na radnom vremenu, a slobodno je vrijeme derivat kapitala, rekreacija za rad, upotpunjene društva obilja i apsolutne potrošnje« (str. 144). Nabrajavajući još neke elemente potrošnje slobodnog vremena (savremeno nomadstvo, turizam, tercijarne delatnosti, grupni seks, alkoholizam, narkomaniju i non-konformizam), autor kaže »da odbacuje pojam slobodnog vremena kao pojam svijeta rada i ostajemo na pojmu dokolice, koji ćemo objasniti iz fenomenologije Rada kao pojma Rada umjesto radnog pojma, kako ga je shvatio Hegel« (str. 146). Treba reći da je značajno insistiranje na povezivanju slobodnog vremena sa slobodom, kao i činjenica da se rad posmatra, kao subjekt istinske i autentične kulture. Pitanje slobodnog vremena zaista se ne može rešavati odvojeno od radnog, jer to nisu podvojene već dijalektički povezane sfere, a jedno odvojeno pitanje koje se postavlja je: »Da li radno vrijeme može postati hobij — slobodno vrijeme?«. Rešenje se opet nalazi u samom radu.

Pledaje za dokolicu — »kao slobodnom igrom stvaralačkih snaga« — govori o humanističkoj orientaciji autora. Jedno je jasno: metamorfoza i transformacija ovakvog svakidašnjeg vremena su neophodne. »Izlazeњe iz represivnog i manipulirajućeg vremena u dokolicu, ne više božansku, već ljudsku, koja je s onu stranu svijeta rada, stvar je revolucionarne politike i političke revolucije« str. 23).

Razviti tehniku u savremenom građanskom društvu stvara zaista mnoge posledice i efekte slične onima koje je Marks razmatrao u *Kapitalu* — nezaposlenost, srušenje čoveka na orude industrijske podele rada, duhovno osiromašenje radnika itd. Svetova slobodno vreme koje je čoveku bez slobodnog društva i društvene sigurnosti samo izvor nove socijalne nesigurnosti, teškoća ili monotoničnost koju nadoknađuje praznom razonom i masovnom kulturom. Savremena tehniku je moćno sredstvo vlasti nad čovekom, ona omogućava autoritarno programiranje ljudske svesti i autoritarnu kontrolu njegovog ponašanja, sve do najintimnijih svera ličnog života, stvarajući jednu novu »in-

dustriju svesti« koja čak programira i ljudske motive. Blaženka Despot navodi primjer iz Pakardove knjige *Industrija svesti* da u SAD postoje 82 organizacije koje se bave istraživanjem motiva, a u njima radi 150 radnika i 7000 akreditiranih psihologa (str. 17).

To je očit dokaz da se u savremenom društvu oblik provođenja dokolice ne javlja kao sloboda svakog čoveka, već je to organizovana delatnost industrije dokolice. Ti masovni vidovi provođenja dokolice najčešći su u obliku komercijalne zabave, čiji je glavni cilj i zadatak da čoveku ukažu na puteve kojima bi pogao od nepodnošljive stvarnosti. Ako se sve ovo ima u vidu, onda je jasna autorova odlučnost protiv slobodnog vremena i plediranje za novu dokoliku.

Mada je i autor svestan nedorečenosti nekih eseja, a i čestih ponavljanja koja su prisutna u ovakvim zbirkama, interesantan je način tretiranja problema (pogotovo u esejima *Umjetnost predgovora svijet rada, Tehnika i socijalizam i Tehnika i humanizam*), koji neutralizuje ove nedostatke. Upravo zbog toga ova knjiga i humanistička vizija Blaženke Despot obogaćuju našu filozofsku, antropološku i socio-lošku literaturu. Recimo i to da je Blaženka Despot neke probleme, kojih se dotiče u ovoj knjizi, najsistematičnije obradila u radu *Humanitet tehničkog progrresa*.

ABDULAH SIDRAN: »KOST I MESO«
»Veselin Masleša«,
Sarajevo 1976.

Piše: **Špiro Matijević**

Susret sa zbirkom *Kost i meso* Abdulaha Sidrana izaziva, nema sumnje, izuzetno dubok doživljaj. Nakon poeme *Šehbaza* (1970) i proze *Potučač* (1971), Sidran je objavio veoma koherentnu knjigu, po kojoj se uvrištio u sam vrh suvremene bosanskohercegovačke poezije. Sidran je opjevao sudbinu čovjeka i umjetnika, vezujući je za tlo i vrijeme. Posezao je u prošlosti da bi, retrospektivno, zahvatio sržne događaje i zbiljanja. U tom simslu, nacionalno biće i njegova historijska drama u burnim vremenima prepoznaje se kao osobenost. Pjesnik nastoji da u dubini historije otkrije suštinske karakteristike čovjeka našeg tla i da ta otkrića sagleda kroz prizmu modernog senzibilitetata. To svojevrsno harmoniziranje prošlosti sa suvremenomču nameće se kao istaknuto obilježje Sidrane poezije. Srvstavši pjesme u cikluse — *Sarajevo, Put kojim smo prolazili, Jedna pjesma i Duše tako bliske* — koje uokviruju prolog *Uzvuci kost i meso* i epilog *Hodje li išta o meni znati*, pjesnik je ostvario homogenu i jedinstvenu strukturu. U prologu je nagovijestio da je i sam dio jedinstvenog historijskog toka, kapljica u bujici vremena. Stoga nikada ne ističe svoj individualni ljudski i umjetnički slučaj